(1) ברכות (כד:)

*אמר שמואל: קול באשה
ערוה שנא' כי קולך ערב ומראך נאוה

רש"י

קולך ערב, מדמשבח לה קרא בגוה שמע מינה קלות היא:

(2) שלחן ערוך אבן העזר (כא, ז)

ט ואסור לשמוע ד קול ד) ערוה או לראות שערה ט) יהמתכוין לאחד מאלו הדברים כ מכין אותו מכת מרדות

ד קול ערוה, אבל קול דמויה
אז קול אבל מבטו מותר אלא בעת תפלה
אסור כמ"ש בלח"מ ועיין בפרישה מ"ש
בסם מהרש"ל ודוק, קול ערוה אסור
אבל קול דיבור שלא מותר

(3) אדר שאול (שם)

מה שמתירים בפנויה הוא דוקא כשאינה נידה

(4) (שם) האמר *רבא נמרי דאין יצר הרע שולט אלא במה שעיניו רואות

רש"י: נמרוי. מכורת בידי מרכותי:

*שלחן ערוך שם (אבן העזר, כא)

"קול באשה ערוה" שייך אם הוא רואה את פניה, או ידועה ומכירה, כמו שאמרו[133]: יעל בקולה... והוא דידעה ומכירה[134]. כמו כן אסור להסתכל בבגדי צבעונים של אשה דוקא במכיר אותה, כן מבואר בשו"ע. הוא הדין בקול, באינו רואה אותה בפניה ואינו מכירה, אז אה שאין חשש כלל[135].

*שאלת תלמיד יעקב (ב, קסב)

לשמוע קול אשה ע"י רדיו, איני יודע שום היתר בזה. אע"פ שאמר רבא, גמירי ליה שאין יצר הרע שולט אלא במה שעיניו רואות[136], זהו דוקא לענין להרהר אחריה אחר כך, אבל כששומע את קולה, והוא נהנה, זהו [illegible] ערוה. אכן האמת יורה דרכו, אף באינו רואה האשה ואין [illegible] לה אסור לשמוע קולה, ריש לסנוע מזה.

(5) ריבש"ל (ב, ז) תרס"ח אלפ"ת

סימן ו

נשאלתי בדין קול זמר של אשה בגרמפון או ברדיו, אם יש בו משום קול באשה ערוה, וצריך להזהר שלא לשמעו בעת ק"ש ותפלה.

א) בברכות (כד.), אמר שמואל, קול באשה ערוה, שנאמר קולך ערב ומראך נאוה. ופרש"י ומדמשבח לה קרא בגוה ש"מ תאוה היא.

ב) והנה כשמכיר את האשה ששומע קולה, נראה דבודאי יש לאסור משום קול באשה ערוה.

ג) ולא עוד אלא שהיה מקום להחמיר בשומע קול אשה אפי' באינו מכירה מעולם כיון שקולה יוצא מגופה, ולי"ד לבגדי צבעונין שלה שהצריכו דוקא מכירה, שהבגדים הם חוץ מגופה, לכן צ"ל מכירה, יאז זוכרה כמו שהיא מלובשת, אבל בקולה יש להחמיר יותר, וחיישינן להרהורא.

יא) ונראה דעכ"פ אם ראה צורתה בתמונה אין להקל בזה וחיישינן להרהור, וזכר לדבר מ"ש השבו"י בס' עין יעקב (תענית ה:), גבי רחב שאמרו ביודעה ומכירה, שכפל הלשון לומר שאע"פ שלא היה מכירה ממש, רק שראה צורתה מציירת ביפיה, זה נ"כ נחשב כדין מכירה

יב) אלא דמספקא לי אם היה יודעה ומכירה. ואח"כ מתה, אם מותר לשמוע קולה בגרמפון או ברדיו.

יג) המורם מכל האמור דביודעה ומכירה אפי' ע"י תמונה אסור לשמוע קולה בגרמפון או ברדיו, אבל אם אינו מכירה מותר. ואין בזה משום קול באשה ערוה. והנלע"ד כתבתי.

(6) הלכות לבת (אר. אלישיב)

והנה יסוד מחלוקת הפוסקים בקול אשה ברדיו היא בטעם מהות האיסור: האם יסודו בהרהור עבירה. דהיינו שהקול מגרה למחשבות לא טהורות, או משום קריבה לעריות כחמת משיכתו לזמרת עצמה? לפי הסברה הראשונה, אין מקום להלק בין שמיעת קולה ממש לשמיעתה בהקלטה או ברדיו, ומפורש בדברי הלקת יעקב שהבאנו בסמוך, שאסר את השמיעה ברדיו מטעם זה: "כששומע את קולה והוא נהנה, זהו האיסור". אולם הסברה השניה אינה תופסת ברדיו כלל, שהרי אינו מתקרב לזמרת כלל, והמתירים הסתמכו על הוראת מהרי"ם שיק, שאין אשה מושכת בקולה אלא אם כן הוא "ידועה ומכירה".

*צמרות אהרן (ב, ז)

(7) שאלה אור שיר (ס' ב)

נכון לכל אשה כשרה, שלא תשמע קול שיר בזמירות של שבת, ולא בשום דבר, כל זמן שמסיבה עם איש שהיא ערוה עליו, רק שפתיה יהיו נעות וקולה לא ישמע כלל.

אף אם היא צנועה והסודה ביותר, מכל מקום היא מצוה הבאה לידי עבירה המורה, והיא צריכה להיזהר שלא יכשלו בני אדם על ידה[139].

(8) שאלה שדי חמד (מערכת ל, כלל מה)

הרב דברי חפץ (דרוש לה, דף קיג ע"א) מסיק, שכל שאין זה קול של שירי עגבים, ואינו מתכוון להנות מקולה, כשמשוררת דברי שירות ותשבחות לאל יתברך בשביל נס, או שפועה להרדים הילד, או שמקוננים על מת, אין איסור, כל שאינו מכוון להנות מקולה[140]. דבריו נכונים, ואף כי ודאי נכון להחמיר.

(9) מאור הגולה (ס' אה, ה)

ה יש ליזהר משמיעת קול זמר אשה בשעת ק"ש ואפילו באשתו דאלו שלא באשתו גם שלא בשעת ק"ש אסור דכך אמרו חז"ל שם קול באשה ערוה אבל קול דיבורה טוהר וכן קול הרגיל בו טוהר באשתו גם לק"ש וז"ל המרדכי שם בשם הר"א מסיץ הלכך אסור לומר דבר שבקדושה בשמיעת קול שיר של אשה וכעונותינו וכו' אין אנו נזהרים מלדבר בשמיעת קול שיר של נשים ארמאיות עכ"ל ונראה דדוקא כשמשוררות כפיהן הוה

איסור ולא כשמנגנות על הכלי דבוה לא שייך הרהור וערוה:

(10) הלכות בת ישראל (פי' ג)

ואסור לשמוע אפילו קול איש ואשה השרים יחד (יז), כמו כן, אסור לשמוע קול שירת כמה נשים השרות בצוותא (יח).

קול דיבור, נאום או נגינה

ט. קול דיבור בלא שירה, אפילו של אשת איש — אינו בכלל ערוה (יט), ואין כל איסור בשמיעת קול נגינה בכלי ע"י אשה (כ) עי' הערה לעניין שמיעת קול נגינת אשתו בשהיא נידה.

(יז) שו"ת באר שבע בקונטרס באר מים חיים (עי' הערה קודמת), כאר יהודה על החרדים בפרק ג מלא תעשה, שבפשיטות יש לאסור, עפ"י רש"י לראש השנה כז ע"א ד"ה עשרה קורין, ישאי אפשר לצמצם דיבורים בתיבה אחת, שלא יהיה אחד לפנים ואחד לאחור, ולפי"ז בודאי תישמע גם שירת האשה בפני עצמה. עי' גם ב"ח לאו"ח סי' תרצ ד"ה ואפילו שנים וכו' שבתרי קלי — נשמע קול בפני עצמו, רק שהם מפריעים אחד לשני להשמע כראוי, ובמקרא מגילה משום חביבותה נותנים השומעים דעתם לשומעה אף כשנקראת ע"י עשרה, עי' שם.

אמנם בחתן סופר לאו"ח שער טהרת ידיים סי' יד מסתפק בשאלת שמיעת קול שירת איש ואשה יחד, שאף שמקומם שחביב עליו הקול (כגון כאן של אשה) לא אמרינן תרי קלי לא משתמעי, כיון שאם אכן לא משתמעי — א"כ לא ישמע קולה, ולא יבוא לידי הרהור. והוסיף שאולי זהו הסבר דברי הפסוק בשופטים ה, ותשר דבורה הנביאה וברק בן אבינועם וגו', שבאופן כזה, של שירת איש ואשה יחד אין איסור וכנ"ל, אמנם לישוב דברי הפסוק עי' בספר "דבש לפי" (להר"חחיד"א זצוק"ל) במערכת ק, שבשעת השראת שכינה מותר לשורר וליכא נשום הרהור, ויש עוד ישובים, עי' שם.

(יח) עי' הערה קודמת, שהרי בכל אופן שומע הוא קול אחת מן השרות, ובפרט שבקול החביב עליו לא אמרינן תרי קלי, לא משתמעי.

(יט) שו"ע סי' עה סעיף ג ומשנ"ב ס"ק יח, ומכל מקום אסור לכוון ליהנות מדיבורה, שהרי אפילו בבגדיה אסור להסתכל על מנת ליהנות.

ולענין שמיעת אשה נואמת, עי' שו"ת שבט הלוי חלק ג א"ח סי' יד, ארצר הפוסקים אבן העזר סי' כא ס"ק כ אות ב, כף החיים סי' תרפט אות יג, ומכל מקום יש לציין, שלפי דברי החיי אדם בכלל ד סעיף ו, שאסור ליהנות מקול דיבורה של אשתו נידה, מ"מ שגם לענייננו אסור להתרכז בדיבורה ובתנועותיה של הנואמת, שהדבר עלול להביא עכ"פ לאיטור הרהור.

(כ) ערוה"ש סי' עה סעיף ח, עי' גם ספר "דבש לפי" מערכת הק' סי' יט, עי' שו"ת משנה הלכות חלק ו סי' כה, שיש להמנע מלשבת ליד אשתו נידה המנגנת, ולהתרכז וליהנות מנגינתה. שאף שאין בכך משום קול שירתה, אבל יש כאן קירוב חיבה (עי' דברי החיי אדם הנזכרים בהערה הקודמת).

*אמנם שמזמרים יחד אין חשש איסור, אבל לא נחה דעתי בזה וחפשתי ומצאתי בשדי חמד מערכת קול,

שהביא בשם רב ספרדי להתיר זמירות קודש של אנשים ונשים יחד.

וסמך מצאתי לדברו ממקרא מפורש בשופטים ה' "אתשר דבורה וברק בן אבינועם" וכו'. ואח"כ ראיתי בבא"ש שהביא פסוק זה, ודחה כי על פי דיבור שאני

ואולי מטעם זה כתבו הפוסקים לאסור רק קול זמר אף שבגמ' נאמר קול סתם, משום שזמר גורם להרהורי תאוה ולא קול סתם שרגיל בו. מ"מ יש מקום לומר, שבזמירות קודש הזמר מעורר רגש קודש ולא הרהור עבירה.

ויש עוד סניף להתיר זמירות קודש עפ"י מה שכתב הרמ"א באבהע"ז סי' כ"א, שכל שאינו עושה דרך חיבה רק כוונתו לשם שמים, מותר.

מ"מ יש לומר כיון שהמזמרים זמירות קודש ג"כ מתכוונים לש"ש, כדי לעורר רגשות דתיים אצל הבנות ולטעת בלבם חיבה לקדשי ישראל, יש לסמוך על המקילים. ועי' במס' יומא ס"ט,א גבי שמעון הצדיק: עת לעשות לה' וכו' ובפירש"י שם. ובמס' תמורה י"ד,ב איתא שהתירו לכתוב דברי תורה שבע"פ משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, ואמרו: מוטב תיעקר אות אחת מן התורה ולא תשתכח תורה מישראל, ובמס' גיטין דף ס,א למדו מזה שמותר לטלטל ולקרות בספר אפטרתא משום כיון דלא אפשר עת לעשות הפרו תורתך.

ובוודאי שדבר זה נמסר רק לחז"ל להכריע מתי הוא העת לעשות ומה מותר להפר, ולא נמסר לכל אדם לעשות מעשה בשביל שהוא יודע כי יש כאן עת לעשות וכו'. ואולם בנידון שאין כאן איסור גמור ורק יש כאן מנהג חסידות ומדת צניעות אפשר לדרוש סמוכין להתיר בארץ צרפת, שכבר הגיע מצב היהדות עד משבר ואם לא נאחוז באמצעים חינוכיים מנוסים ומעוטרים בהצלחה, כאותם של ארגון "עזרא" באשכנז וארגון "ישורון" בצרפת, עתידה תורה ח"ו שתשתכח מישראל, וד"ל.

ט

ולכן הוריתי למנהיגי הארגון "ישורון" שיכולים לסמוך על גדולי אשכנז, שהיו בקיאים בחכמת החינוך וידעו רוח בנות הדור שהתחנכו בבתי ספר ולמדו לשונות ומדעים, שיש להן רגש של כבוד עצמאי והן רואות עלבון ודחיפה לחוץ למחנה באיסור שאוסרים עליהן להשתתף בזמירות קודש. ולכן התירו לנשים להשתתף בזמירות של שבת. ואנו רואים ויודעים כי גדולי אשכנז הצליחו בחינוך הבנות ונשים צעירות יותר מגדולי שאר הארצות. ובאשכנז ראינו נשים מלומדות ובעלות דרגא השכלה גבוהה, שהיו חרדות על דת ישראל ומקיימות את המצוות בהתלהבות. ומשום כך אין אני מרחיב לאסור מה שהתירו הם, ובכגון דא נאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך. וכיון מה שכתב המרדכי: ובעונותינו שאנו מפוזרים בארצות שונות ועת לעשות לה' הפרו תורתך הלכך אין אנו נזהרים מללמוד בשמיעה שיר נשים ארמאיות, והובא במעיו"ט בברכות שם. ואף שיש לחלק בין הנושאים, מ"מ הטעם אחד הוא, שבארצות כמו אשכנז וצרפת הנשים מרגישות עלבון וסגיעה בזכויותיהן אם נאסור עליהן להשתתף בענג שבת ע"י זמירות קודש. ודבר זה מוכן למי שמכיר טבע הנשים במדינת הללו. והאיסור יוכל לגרום לריחוק הנשים מן הדת, חלילה.

ובפירוש התניתי במכתבי לנ"ל, שאין לכוף על הנשים שצריכות להשתתף בזמירות קודש, ואם יתרצו להתחיר על עצמן, חלילה ללעוז עליהם

ולהתלוצץ בהן, שהרי סוף סוף מנהג אבותינו הקדושים ביהן שנזהרו מלהתיר לנשים אפילו זמירות קודש.

ב

ואשיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. ערעורי החרדים בוודאי יש להם על מה לסמוך, שהרי עפ"י דין תורה צריך להפריש אנשים מנשים כדי שלא יבואו לקלות ראש, כמבואר במס' סוכה נ"א,ב: מאי היקון גדול וכו' התקינו שיהיו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים ועדיין היו באין לידי קלות ראש התקינו שיהיו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה, ועי' סוכה נ"ב,א: ומה לעתיד לבוא שעוסקין בהספד ואין יצר הרע שולט בהם אמרה תורה אנשים לבד ונשים לבד וכו'. ועי' באו"ח סי' תקכ"ט מע' ד': חייבים בי"ד להעמיד שוטרים ברגלים וכו' שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם בשמחה וכו'. ומטעם זה נמנעו בכל קהלות קדושות ליסד חברות שיש בהם תערובת אנשים ונשים, כידוע.

והערעור השני, וודאי שצודק הוא, עפ"י מה שנאמר בגמ' ברכות כ"ד,א: קול באשה ערוה, ויש מי שאמר שהאיסור הוא רק לשמוע קול אשה ערוה כגון אשת איש וכדי אבל לא קול אשה פנוי שאינה ערוה וטעו להימשך אחר לשון הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פכ"א ה"ב וכן השו"ע אה"ע סי' כ"א סע' א', שכתבו ואסור לשמוע קול ערוה, אבל כבר הרב א בשו"ת באר שבע שזו טעות ואין נ"מ בין נשואה ופנוי. עי"ש בקונטרס באר מים חיים אות ג', ומדבריו יוצא שאף זמירות של שבת אסור לזמר בחורים עם בתולות.

ג

מכל מקום, כשנשאלתי ע"ז ממנהלי "ישורון" הוריתי להם שימשיכו את פעולתם עפ"י הדרך שהתוו להם גדולי אשכנז, שהיו צדיקים גדולים וכל כוונתם היתה לשם שמים, להציל את הנוער מסכנת הטמיעה שהתפשטה באשכנז בימיהם ועי"כ הצילו כמה נפשות מישראל והצליחו לקרבם לתורה ולי"ש, וגדולי אשכנז היו בקיאים ומומחים בחכמת החינוך ולכן הצליחו במעשיהם להקים דוגמת שלמים של בעלי יר"ש והשכלה חילונית כאחד, מה שלא עלה בידי גאוני גדולי ליטא ופולין, לפי שלא ידעו לכונן את החינוך עפ"י תנאי הזמן.

ד

ידוע כמה חזק שטף ההתבוללות בארץ צרפת וכמה גדול מספרם של נשואי התערובת כמדינה זו. בניגוד לארצות אחרות ששם היהדות הולכת ומתגברת ומתגברת משפלותה, הנה בצרפת הטמיעה הולכת וגדלה. תנאי הסביבה הצרפתית המיוחדת, המצוינת בקלות דעת ובדלות של עיון רציני מעמיק, רוח החירות וההופש והרדיפה אחרי נוחיות נעימה וזוהר חיצוני מקסים, גורמים להתפשטות מחלת ההתבוללות בארץ זו ורבים הם חלליה בקרב יוצאי רוסיה ופולין ר"ל, ואם לא יתאזרו ויתעודדו לאחוז בדרכי הצלה ולהקים פנת מגן לשרידים יחידים אשר יוכלו אחרי חינוכם ולימודם בקודש להכין דור חדש נאמן לה' ולתורתו, אם יזניחו את המעשה הבדוק והמנוסה של החינוך החרדי לפי שיטת גדולי אשכנז — סופה של יהדות צרפת גרועה וכלי גמורה ח"ו. עת לעשות לה' וכו'.

ו

ומה שנוהגים לשיר ולזמר זמירות קודש בנים ובנות יחד — כבר נשאלתי ע"ז ממנהיגי המחנות, והשבתי להם, כי בבואי לברלין ראיתי בבתי החרדיים מזמרים אנשים ונשים יחד זמירות קודש בשבת, והשתוממתי למנהג זה שהוא נגד דין מפורש באו"ח סי' ע"ה סע' ג', שקול זמר אשה בשעת ק"ש אסור. ועי' שם במג"א, שקול אשה ערוה, כגון אשת איש או נדה אסור אפילו שלא בשעת ק"ש ובתבתולות בימינו לעולם בחזקת נדה,

.. ומטעם זה ערערתי נגד מנהג זה שנהגו חרדי אשכנז. ואולם אחרי חקירה ודרישה נאמר לי כי הגאון הצדיק ר"ע הילדסהיימר ז"ל וכן הגרש"ר הירש ז"ל בפרנקפורט על נהר, מיין התירו בזמירות קודש לזמר יחד, והטעם מאחר דתרי קלא לא משתמעי וכיון

סימן עז

אם מותר לנערים ונערות לשיר ביחד שירי קדש

לידידי הרב הג' חו"ב סוע"ה וכו' מהר"י מאיר שליט"א

א

במכתבו מיום ח' טבת ש' ז' מתאר כת"ר את דרך החינוך של ארגון "ישורון" שנוסד בארץ צרפת לפני כמה שנים, שהוא מתנהג עפ"י שיטת החינוך שהי' נהוג במדינת אשכנז לפני החורבן, רעכשיו קמו נגדו עוררים מצד חוג ידוע של חרדים, אשר לפי דעתם אין הדרך הזאת לפי רוח היהדות, כפי שהנחילונו אבותינו ורבותינו הקדושים.

והערעורים הם שנים: ערעור נגד צורת הארגון הזה, שהוא משתף בנים ובנות בעבודה ומאגדם לאגודה אחת, וערעור נגד המנהג שנהגו, שהבנים והבנות מזמרים יחד זמירות של סעודות שבת או זמירות קודש אחרות. וכת"ר שואל בשם הועידה התורנית של הארגון "ישורון" אם מותר להם להמשיך את פעולתם בדרך שנהלו אותה עד כה או צריכים להפסיק פעולתם ולגרום לפירוד הארגון, כפי התיאור של כת"ר.